ಡಾ|| ಕೆಳದಿ ವೆಂಕಟೇಶ್ ಜೋಯಿಸ್*

ಕೆಳದಿ ಇತಿಹಾಸದ ಅವಶೇಷಗಳ ರಕ್ಷಣೆ ಮತ್ತು ಸೂಚಿಯ ಅಗತ್ಯತೆ

ಕೆಳದಿ, ಇಕ್ಕೇರಿ, ನಗರ, ಕವಲೆದುರ್ಗ, ಶೃಂಗೇರಿ, ಕೊಲ್ಲೂರು, ಬಸ್ರೂರು, ಆನಂದಪುರ, ಉಡುಪಿ ಮೊದಲಾದ ಸ್ಥಳಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಕರ್ನಾಟಕದ ಒಂಭತ್ತು ಜಿಲ್ಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಳದಿ ಇತಿಹಾಸದ ಸ್ಮಾರಕಗಳು, ದೇವಾಲಯ, ಅರಮನೆ, ಕೆರೆ, ಕೊಳ, ಮಠ, ಸೇತುವೆ, ಸರಸ್ಸುಗಳು ಸಾಕಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಉಪಲಬ್ಧವಿವೆ. ಕೆಳದಿಯ ಶಿಲ್ಪಕಲೆ ವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿತ್ತು. ಇದನ್ನು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವಿದ್ವಾಂಸರಾದ ಲೂಯೀಸ್ ರೈಸರೇ 'ಇಕ್ಕೇರಿ ಸ್ಕೂಲ್ ಆಫ್ ಆರ್ಕಿಟೆಕ್ಚರ್' ಎಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಇಂತಹ ಸ್ಮಾರಕಗಳು ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿಯ ಶರಾವತಿ ಯೋಜನೆಯಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಡೆಯಾಗಿವೆ. ಭಾರತ ಸರಕಾರದ ಪುರಾತತ್ವ ಇಲಾಖೆಯ ವತಿಯಿಂದ ಇವುಗಳ ಸರ್ವೇಕ್ಷಣೆ ನಡೆಸಿ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ವರದಿ ಸಲ್ಲಿಸಿಯಾಗಿದೆ.[1] ಅದೇ ರೀತಿ ವರಾಹಿ ಯೋಜನೆಯಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಡೆಯಾಗಿರುವ ಅವಶೇಷಗಳ ಸಮೀಕ್ಷೆಯ ವರದಿಯೂ ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.[2] ಈ ವರದಿಗಳು ಸಲ್ಲಿಸಲಾಗಿದ್ದು ಹಲವು ವರ್ಷಗಳೇ ಕಳೆದಿದ್ದರೂ ಏನೂ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಿಲ್ಲ. ಈ ವರದಿಗಳಿಂದ ಸಾಕಷ್ಟು ಸ್ಮಾರಕಗಳು ನಾಶವಾಗಿರುವುದು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕೆಳದಿ ಇತಿಹಾಸದ ಸ್ಮಾರಕಗಳು ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರದ ನೆಪದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಪಾಡಾಗುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ಈಚೆಗೆ ಕೊಲ್ಲೂರು ಮತ್ತು ಇತರ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಗಮನಿಸಬಹುದು. ಕೊಲ್ಲೂರಿನ ದೇವಾಲಯದ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾ ಪಥದ ನೆಲಹಾಸಿನ ಮೇಲಿದ್ದ ರಾಣಿ ಚೆನ್ನಮ್ಮಾಜಿಯ ಉಬ್ಬು ಚಿತ್ರ ಹಾಗೂ ಬರಹದ ಮೇಲೆ ಅಮೃತಶಿಲೆಯ ಮೇಲುಹಾಸು ಹಾಕಲಾಗಿದೆ.[3] ಹಾಗೆಯೇ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯದ ಶ್ರೀ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಕೆಳದಿ ವೀರಭದ್ರನಾಯಕನ ಶಾಸನವಿರುವ ಶಿಲ್ಪವೊಂದು ಮೂಲೆಗುಂಪಾಗಿರುವುದು ಖೇದವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಕೆಳದಿ, ಇಕ್ಕೇರಿ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ಭಗ್ನ ಶಿಲ್ಪಗಳು, ನಗರದಲ್ಲಿರುವ ಕೆಳದಿ ಅರಸರ ಒಂಭತ್ತು ಸಮಾಧಿಗಳು, ಸಮಾಧಿ ಕಲ್ಲುಗಳು,[4] ತ್ರಿಮತಸ್ಥ ಸಮಾಧಿಗಳು,[5]

---

* ಕ್ಯುರೇಟರ್, ಕೆಳದಿ ವಸ್ತು ಸಂಗ್ರಹಾಲಯ, ಕೆಳದಿ, ಸಾಗರ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಶಿವಮೊಗ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆ.

1 ಡಾ|| ನರಸಿಂಹಯ್ಯನವರು ಈ ಸರ್ವೇಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ನಡೆಸಿ ಅದರ ವರದಿಯನ್ನು ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲಿಸಿರುವರು.

2 ಡಾ|| ಡಿ. ದೇವರಾಜ್‌ರವರು ಸರ್ವೇಕ್ಷಣೆ ನಡೆಸಿ ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ವರದಿ ಸಲ್ಲಿಸಿದ್ದಾರೆ.

3 ಕೆಳದಿ ಅರಸರ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ, ಶಾಸನದ ಸಂಖ್ಯೆ ೨೦೭, ಪು. ೩೨೮.

4 ಕೆಳದಿ ಅರಸರ ಮೂರನೇ ರಾಜ್ಯಧಾನಿ ನಗರದಲ್ಲಿ ಕೆಳದಿ ಅರಸರ ಸಮಾಧಿಗಳು, ಸಮಾಧಿ ಕಲ್ಲುಗಳು ಕೆಳದಿ ನೃಪವಿಜಯದ ಆಧಾರದಿಂದ ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅವು ಅವನತಿಯ ಹಂತದಲ್ಲಿವೆ.

5 ನಗರದ ಬಸವನ ಬ್ಯಾಣದ ಸಮೀಪ ಹಿಂದೂ, ಮುಸ್ಲಿಂ, ಕ್ರಿಶ್ಚಿಯನ್ ಮೂರು ಜಾತಿಗಳ ಸಮಾಧಿಗಳು ಒಂದೇ ಕಡೆ ಇವೆ.

ಕೊಪ್ಪಲುಮಠ ಅಂದಿನ ಬಂದಿಖಾನೆ,[6] ಹಿರೇಮಠದ ಅವಶೇಷಗಳು, ಸೇತುವೆ, ಕಲ್ಲುಕೋಟೆಗಳು ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಸರಿಯಾದ ರಕ್ಷಣೆ ಇಲ್ಲದೆ, ಮಾರ್ಗಸೂಚಿಗಳಿಲ್ಲದೆ ಇತಿಹಾಸದಿಂದ ಕಣ್ಮರೆಯಾಗಲು ಮಾನವನ ಆಕ್ರಮಣಕ್ಕೆ ಬಲಿಯಾಗುತ್ತಿವೆ.ರಾಣಿ ಚೆನ್ನಮ್ಮಾಜಿಯು ರಕ್ಷಣೆ ಕೊಟ್ಟ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಾಗಿ ರಾಜಾರಾಮನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಪಾರ್ವತಿ ದೇವಾಲಯು ಹಾಳಾಗುತ್ತಿದೆ.[7] ಕೆಳದಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಗರದಲ್ಲಿ ಇದ್ದ ೩೬೫ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ೬೫ ದೇವಾಲಯಗಳು ಈಗಲೂ ನೋಡಲು ದೊರೆಯುತ್ತಿದ್ದು ಅವು ಸರಿಯಾದ ರಕ್ಷಣೆ ಇಲ್ಲದೆ ಅವನತಿಯ ಹಂತ ತಲುಪಿವೆ.

ಕೆಳದಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಟಂಕಸಾಲೆಯಿದ್ದ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಚಿನ್ನ ಹುಡುಕುವ ನೆವದಲ್ಲಿ ಅಗೆದು ಹಾಕಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಕೆಳದಿ ಅರಸರ ನಾಲ್ಕನೇ ರಾಜಧಾನಿ ಕವಲೇ ದುರ್ಗವಂತೂ ಪೂರ್ಣ ಹಾಳಾಗಿದೆ. ಸರ್ವಧರ್ಮ ಸಮನ್ವಯತೆಗೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿ ಉಳಿದಿದ್ದ ಮಸೀದಿ ಈಗ ಅವಶೇಷವಾಗಿದೆ. ಸಾಗರದ ಸಮೀಪ ಆನಂದಪುರದ ಹತ್ತಿರದ ಮಲಂದೂರು ಎಂಬಲ್ಲಿದ್ದ ಚಂಪಕಸರಸ್ ಈಗ ಆತ್ಮಹತ್ಯಾ ತಾಣವಾಗಿದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿರವೇ ಇದ್ದ ಮಲಹಗೊಪ್ಪದ ತಾವರೆಗೆರೆಗೆ ಹೊಂದಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಮಸೀದಿಯ ಅವಶೇಷವೂ ಇಲ್ಲವಾಗಿದೆ.

ಇನ್ನು ಕೆಳದಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತವಾದ ಅಗ್ರಹಾರಗಳ ಅವಶೇಷಗಳಂತೂ ಸಾಕಷ್ಟು ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ತೀರ್ಥಹಳ್ಳಿ ಸಮೀಪದ ಬೊಮ್ಮರಸಯ್ಯನ ಅಗ್ರಹಾರ, ಭದ್ರರಾಜಪುರ ಅಗ್ರಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಗರ, ಕೋಣಂದೂರು, ಗಾಜನೂರು ಸಮೀಪದ ಅಗ್ರಹಾರಗಳು ಉಲ್ಲೇಖನೀಯ.[8] ಅಲ್ಲಿ ಕೆಳದಿ ಕಾಲದ ಸಾಕಷ್ಟು ಅವಶೇಷಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. ಜೊತೆಗೆ ಶಿವಪ್ಪನಾಯಕನು ಹಾಸನ ಜಿಲ್ಲೆ ಸಕಲೇಶ್ವರ ಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಭೇಟಿ ಇತ್ತ ಬಗ್ಗೆ, ಕೆಳದಿ ಸಮೀಪದ ಸಂಗಳ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿದ್ದ ಅವಶೇಷಗಳು (ಇಲ್ಲಿದ್ದ ಎರಡು ಫಿರಂಗಿಗಳನ್ನು ಈಗ ಶಿವಮೊಗ್ಗ ಪೋಲೀಸ್ ಇಲಾಖೆಯ ಎದುರಲ್ಲಿ ಇಡಲಾಗಿದೆ) ಮೈಸೂರಿನ ಜಗನ್ಮೋಹನ ಅರಮನೆಯ ಆವರಣದಲ್ಲಿರುವ ಕೆಳದಿ ರಾಣಿಯ ಕಲ್ಲಿನ ಮಂಚ,[9] ನಗರದ ಶಂಕರಮಠದ ಆವರಣದಲ್ಲಿರುವ ಕಲ್ಲಿನ ಮಂಚ, ಮದ್ರಾಸು ವಸ್ತು ಸಂಗ್ರಹಾಲಯದಲ್ಲಿರುವ ಕೆಳದಿ ಶಿವಪ್ಪನಾಯಕನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದೆನ್ನಲಾದ ಮರದ ಬೃಹತ್ ರಥ ಇವುಗಳೂ, ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಲಾದ ಕೆರೆಗಳು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಶಿವಪ್ಪನಾಯಕ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಮಲಂದೂರಿನಲ್ಲಿರುವ ಕೆರೆ ಇರುವಂತೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಸಂಕಣ್ಣನಾಯಕನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಸಂಕಣ್ಣನ ಕೆರೆ, ನರಸಿಂಹರಾಜಪುರದಲ್ಲಿರುವ ಕೆಳದಿ ವೀರಮ್ಮಾಜಿ ಕೆರೆ[10] ಮೊದಲಾದವು ನಾಮಾವಶೇಷವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಇವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನು ಛಾಯಾಚಿತ್ರ, ಸಮೀಕ್ಷೆ ಇವುಗಳ ಮೂಲಕ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಮುಂದಿನ ಸಂಶೋಧನೆಗೆ ಸೂಚಿಯೊಂದನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ಅಗತ್ಯವಿದೆ.

ಕೆಳದಿ ಅರಸರು ದಾನದತ್ತಿಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟ ಶಾಸನಗಳು ಮತ್ತು ನಿರೂಪಗಳು ಸುಮಾರು ಆರುನೂರಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಭಾರತದಾದ್ಯಂತ ಲಭಿಸಿದೆ.

---

6 ನಗರ ಕೋಟೆ ಸುಮಾರು ೩೫ ಮೈಲು ಸುತ್ತಳತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿತ್ತು. ಕಾರ್ಗಡಿ ಎಂಬಲ್ಲಿಂದ ಕೋಟೆಯ ಅವಶೇಷಗಳು ಲಭ್ಯವಿವೆ. ಅಂದಿನ ಬಂಧಿಖಾನೆ ೧೬ ಎಕರೆ ವಿಸ್ತೀರ್ಣ ಹೊಂದಿತ್ತು. ಈಗ ಅದನ್ನು ಬಗರ್ ಹುಕುಂ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಬಂಧಿಖಾನೆಯ ಎದುರಲ್ಲಿದ್ದ ಕಟ್ಟಡ, ಮದ್ದು ಅರೆಯುವ ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ನೆಲ ಮಟ್ಟ ಮಾಡುವ ನೆವದಲ್ಲಿ ಡೈನಾಮೈಟ್‌ನಿಂದ ಒಡೆಯಲಾಗಿದೆ.

7 ಕೆಳದಿ ಗುಂಡಾಜೋಯಿಸ್, ಬಿದನೂರಿನ ಕೆಳದಿ ನಾಯಕರು, ಮೈ. ವಿ.ವಿ, ೧೯೮೦, ಪು. ೬೪.

8 ಅದೇ ಶಾಸನ ಸಂ. ೧೨೩, ಪು. ೧೮೦, ೧೨೭ ಪು. ೧೮೬ ಮತ್ತು ನನ್ನ ಅಪ್ರಕಟಿತ ಲೇಖನ.

9 ಮೈಸೂರು ಗೆಜಿಟಿಯರ್, ಭಾಗ ೫, ೧೯೩೦, ಪು. ೧೩೦೩, ಛಾಯಾಚಿತ್ರ.

10 ಕರ್ನಾಟಕ ಗೆಜಿಟಿಯರ್, ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆ.

ಕಾಶಿಯೂ ಸೇರಿದಂತೆ[11] ಇದುವರೆಗೆ ಸುಮಾರು ಮೂನ್ನೂರೆಪ್ಪತ್ತೊಂಭತ್ತು ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಕಲೆಹಾಕಿ ಸಂಪುಟವೊಂದನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇನ್ನೂ ಒಂದು ಸಂಪುಟ ಆಗುವಷ್ಟು ಶಾಸನಗಳು ಶೃಂಗೇರಿ, ಕವಲೇ ದುರ್ಗ, ದೂರ್ವಾಸಪುರ, ಕಾಸರವಳ್ಳಿ, ಗೋವಾ, ಲಂಡನ್ ಮೊದಲಾದಕಡೆಗಳಲ್ಲಿವೆ. ಈಗಾಗಲೇ ಸಾಕಷ್ಟು ದಾಖಲೆಗಳು ನಾಶವಾಗಿವೆ. ಮದ್ರಾಸು ವಸ್ತು ಸಂಗ್ರಹಾಲಯದಲ್ಲಿರುವ ರಾಣಿ ಚೆನ್ನಮ್ಮಾಜಿಯು ಧರ್ಮಪುರಂ ಮಠಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟ ಶಾಸನ, ಮತ್ತು ವೀರಭದ್ರನಾಯಕನು ಉಪ್ಪಾರಗೇರಿಗೆ ನೀಡಿದ ಶಾಸನ[12] ಈ ಮೊದಲಾದವು ಪ್ರಮುಖ ಶಾಸನಗಳಾಗಿವೆ. ನಗರ ದಲ್ಲಿ ಹಲವು ಶಿಲಾ ಶಾಸನಗಳು ಬಚ್ಚಲು ಕಲ್ಲುಗಳಾಗಿ ಬಳಸಲಾಗುತ್ತಿವೆ. ತಾಮ್ರ ಶಾಸನಗಳು ದೋಸೆ ಕಾವಲೆಗಳಾಗಿ[13] ಹಂಡೆಯ ತಳ ಕಟ್ಟುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗವಾಗುತ್ತಿವೆ. ಶಾಸನಗಳೆಲ್ಲವೂ ಹೀಗೆ ಕಣ್ಮರೆಯಾಗುವ ಮೊದಲೇ ಅವುಗಳ ಪಾಠಗಳನ್ನು ಹಾಗೂ ಪಡಿಯಚ್ಚುಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ, ಕ್ರೋಢೀ ಕರಿಸಿ ಪ್ರಕಟಿಸಬೇಕಾಗಿವೆ.

ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವಾದ ಕೆಳದಿಯು ಚಿನ್ನದ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಅಚ್ಚು ಹಾಕಿಸಿದುದು ವಿಶೇಷ. ಕೆಳದಿ ಪ್ರಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಂದಿನ ಚಿನ್ನದ ಇಕ್ಕೇರಿ ವರಹಗಳು ಸಾಕಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಈಗಲೂ ದೊರೆಯುತ್ತವೆ.[14] ಅವುಗಳ ಛಾಯಾಚಿತ್ರ, ಸೂಚಿಗಳು ತಯಾರಾಗ ಬೇಕಿದೆ. ಕೆಳದಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಅಚ್ಚು ಹಾಕಲು ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದ ಟಂಕಸಾಲೆ ಯಂತ್ರವೊಂದು ಈವರೆಗೆ ಹೊಸನಗರದಲ್ಲಿದ್ದುದು ಈಚೆಗೆ ರಾಮನಗರ ವಸ್ತುಸಂಗ್ರಹಾಲಯಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯಲಾಗಿವೆ. ಕೆಳದಿ ಕಾಲದ ಆನೆಯ ತೊಟ್ಟಿ (ಕಲ್ಲಿನ ಬಾನಿ) ಗಳೆರಡು ಹೊಸನಗರ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿದ್ದುದು ರಾಮನಗರ ಸಂಗ್ರಹಾಲಯಕ್ಕೆ ಕೊಂಡೊಯ್ಯಲಾಗಿದೆ. ಸಾಗರ ತಾಲೂಕಿನ ಹಂದಿಗೋಡು ಸಮೀಪ ರಸ್ತೆಯ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿರುವ ಕಲ್ಲುಬಾನಿ ಕತ್ತಿಮುಸೆತಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿ ಅದರಲ್ಲಿದ್ದ ಶಾಸನ ಅಳಿಸುತ್ತಿದೆ. ಧರ್ಮಸ್ಥಳದ ವಸ್ತುಸಂಗ್ರಹಾಲಯಕ್ಕೆ ಕೆಲವು ವಸ್ತು ಗಳು ಸೇರಿವೆ.

ಕೆಳದಿ ಅರಸರು ಕೆಳದಿ, ಇಕ್ಕೇರಿ, ನಗರ, ಕಳಸ, ಶೃಂಗೇರಿ, ಕೊಲ್ಲೂರು, ಶಂಕರನಾರಾಯಣ, ಗದಗ-ಡಂಬಳ ಆದಿಯಾಗಿ ಹಲವು ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೆ ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ದೇವಾಲಯ ಗಳಲ್ಲಿ, ಮುಂಜರಾಯಿ ಇಲಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ ಆಭರಣಗಳ ಪಟ್ಟಿ ದೊರೆಯದೆ ಆಭರಣಗಳು ಕಣ್ಮರೆಯಾಗುತ್ತಿವೆ. ಕೆಲವು ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಮೂಲ ಆಭರಣಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಬೇರೊಂದು ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸುವ ಪರಿಪಾಠ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿದೆ. ಕೆಳದಿ ಅರಸರು ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೆ ನೀಡಿದ ಆಭರಣಗಳನ್ನಾಧರಿಸಿ ಈಗಾಗಲೇ ವಾರ್ಷಿಕ ಸಮ್ಮೇಳನವೊಂದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಬಂಧವೊಂದು ಮಂಡಿತ ವಾಗಿದೆ.[15] ಕೊಲ್ಲೂರು ಮೂಕಾಂಬಿಕಾ ದೇವಾಲಯ ದಲ್ಲಿರುವ ಹಿರಿಯ ವೆಂಕಟಪ್ಪನಾಯಕನ ಪತ್ನಿ ವೀರಮ್ಮಳು ನೀಡಿರುವ ದ್ವಾರಪಾಲಕಿಯರ ವಿಗ್ರಹ ಗಳೂ ಈ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖವಾಗಿವೆ.[16] ಇಂತಹವು ಗಳನ್ನು ಸಮೀಕ್ಷಿಸಿ ಅವು ಕಣ್ಮರೆಯಾಗುದ ಮೊದಲು

---

11 ಕೆಳದಿ ವೆಂಕಟೇಶ್ ಜೋಯಿಸ್, (ಸಂ) ಕೆಳದಿ ಅರಸರ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ, ಶ್ರೀ ತೋಂಟದಾರ್ಯ ಮಠ, ಗದಗ-ಡಂಬಳ ೧೯೯೧. ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ ೬೫. ೧೨೮, ೩೮೩ ಇತರೆ

12 ರಾಬರ್ಟ್ ಸೀವೆಲ್, ಲೀಸ್ಟ್ ಆಫ್ ಇನ್ಸ್ಕ್ರಿಪ್ಷನ್ ಎಂಡ್ ಸ್ಕೆಚ್ ಆಫ್ ದಿ ಡೈನಾಸ್ಟೀಸ್ ಆಫ್ ಸದರ್ನ್ ಇಂಡಿಯಾ, ಗೌರ್ನಮೆಂಟ್ ಪ್ರೆಸ್, ಮದ್ರಾಸ್ ೧೮೮೪, ಶಾಸನ ಸಂ. ೧೦೫, ೧೦೬

13 ಶ್ರೀಧರ ಎಚ್. ಜಿ, ರೊಟ್ಟಿಹೆಂಚಾಗಿ ಬಳಕೆಯಾಗುತ್ತಿದ್ದ ತಾಮ್ರಶಾಸನ, ಪ್ರಜಾವಾಣಿ ಜುಲೈ ೧೦, ೧೯೮೮ ಪುಟ ೩ (ಸಾಪ್ತಾಹಿಕ)

14 ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ, ಸಂಖ್ಯೆ ೬೭೩ ಮತ್ತು ಡಾ: ಎ.ವಿ. ನರಸಿಂಹಮೂರ್ತಿ ನಾಣ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ಶಾಸನಗಳು, "ಸಂಶೋಧನ" ಅಭಿನಂದನ ಗ್ರಂಥ, ಪುಟ ೭೬೭.

15 ಕೆಳದಿ ಗುಂಡಾಜೋಯಿಸ್, ಡಾ: ಜಿ.ಎಸ್. ದೀಕ್ಷಿತ್ ಫೆಲಿಸಿಟೇಷನ್ ವಾಲ್ಯುಂ,

16 ಕೆಳದಿ ಅರಸರ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ, ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ ೫೩, ಪುಟ ೯೦.

ಛಾಯಾಚಿತ್ರದೊಂದಿಗೆ ಅವುಗಳ ಸೂಚಿಯನ್ನು ಪಡಿಯಚ್ಚನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವ ಅಗತ್ಯವಿದೆ.

ಕೆಳದಿ ಅರಸರ ಕಾಲದ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ದಾಖಲೆಗಳು ಅನೇಕ ವಸ್ತುಸಂಗ್ರಹಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ, ಪುರಾತತ್ವ ಗ್ರಂಥಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಇವೆ. ಲಂಡನ್ ಬೋಡ್ಲಿನ್ ಲೈಬ್ರರಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಳದಿ ವೀರಭದ್ರನಾಯಕನ ಸ್ವಹ-ಸ್ತಾಕ್ಷರದ ಪತ್ರವಿದೆ. ಗೋವಾ, ಮುಂಬಯಿ, ತಲಚೇರಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಮರಾಠಿ ದಾಖಲೆಗಳು ಕೆಳದಿ ಮತ್ತು ಮರಾಠಾ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದರೆ; ಲಂಡನ್, ಲೆಸ್ಬೆನ್, ಹಾಲೆಂಡ್, ಸ್ಪೇನ್, ಇಟಲಿ, ಜರ್ಮನಿ, ಮೊದಲಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವ ಪೋರ್ಚುಗೀಸ್, ಡಚ್, ಇಂಗ್ಲೀಷ್ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿರುವ ದಾಖಲೆಗಳು ಕೆಳದಿ ಅರಸರು ಮತ್ತು ವಿದೇಶಿ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ.[17] ಕೇರಳದ ಕಣ್ಣಾನೂರು ಕೆಳದಿ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಒಪ್ಪಂದ ಒಂದರ ಮೂಲ ದಾಖಲೆ ತಲಚೇರಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಬಟೇವಿಯ ಡಾಗ್ ರಿಜಿಸ್ಟರ್, ಪಬ್ಲಿಕ್ ಡಿಪಾರ್ಟ್‌ಮೆಂಟ್ ಡೈರಿ, ಮೆಕೆಂಜಿ ಸಂಗ್ರಹಗಳು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಳದಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿ ಸಾಕಷ್ಟು ಮಾಹಿತಿಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನು ಒಂದೇ ಕಡೆ ದೊರಕಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಅಗತ್ಯವಿದೆ. ಪೋರ್ಚುಗೀಸ್, ಡಚ್ ದಾಖಲೆಗಳು ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಭಾಷಾಂತರ ಆಗಬೇಕಿದೆ. ಜೊತೆಗೆ ಬೆಂಗಳೂರು, ಮಡಿಕೇರಿ ವಸ್ತು ಸಂಗ್ರಹಾಲಯದಲ್ಲಿರುವ ಕೆಳದಿ ಅರಸರ ಕಾಲದ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಗಳು, ಕವಲೇದುರ್ಗ ಮಠದಲ್ಲಿರುವ ಸುಮಾರು ಮುನ್ನೂರು ಕಡತಗಳು.[18] ಕಳಸದ ಕಳಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿರುವ ಕಡತಗಳು, ಶೃಂಗೇರಿ ಮಠದ ಕಡತ, ದಾಖಲೆಗಳು,[19] ಕೂಡ್ಲಿ ಮಠದ ದಾಖಲೆಗಳು ಇವುಗಳ ವರ್ಣನಾತ್ಮಕ ಸೂಚಿಯನ್ನು ತಯಾರಿಸಿ ಪ್ರಕಟಿಸದಲ್ಲಿ ಸಂಶೋಧಕರಿಗೆ ತುಂಬಾ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪಿಯತ್ರೋ ಡೆಲ್ಲಾವಲ್ಲೆ, ಪೀಟರ್ ಮಂಡಿ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಜಾಕೋಬಸ್ ಕ್ಯಾಂಟರ್ ವಿಶ್ಚರ್‌ರ ವರೆಗೆ ಕೆಳದಿ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಭೇಟಿ ಇತ್ತ ಪ್ರವಾಸಿಗಳ ಕಥನಗಳ ಮೂಲ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳು ಸಂಗ್ರಹ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿವೆ. ಇಟಲಿಯ ತ್ರಿಯಾಸ್ತೆ ಪ್ರಾಚ್ಯ ಸಂಗ್ರಹಾಲಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಪಿಯತ್ರೋ ಡೆಲ್ಲಾವಲ್ಲೆಯ ಮೂಲ ದಾಖಲೆಯನ್ನಾಧರಿಸಿ ಪ್ರಬಂಧವೊಂದು ರಾಯಚೂರು ಇತಿಹಾಸ ಅಕಾಡೆಮಿಯ ವಾರ್ಷಿಕ ಸಮ್ಮೇಳನದಲ್ಲಿ ಸಾದರಪಡಿಸಿದ್ದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಮರಿಸಬಹುದು. ಈ ಪ್ರವಾಸಿ ಕಥನಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಮಾಹಿತಿಗಳು, ಮೂಲ ಸಾಮಾಗ್ರಿಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಭಾಷಾಂತರಿಸಿಕೊಟ್ಟಲ್ಲಿ ಸಂಶೋಧನೆಗೆ ತುಂಬಾ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕೆಳದಿ ನೃಪವಿಜಯ, ಶಿವತತ್ವ ರತ್ನಾಕರ ಆದಿಯಾಗಿ ಈ ಕಾಲದ ಸಾಹಿತ್ಯ ಆಕರಗಳು ವಿಪುಲವಾಗಿವೆ. ಇವುಗಳ ಮೂಲ ಆಕರ ಗ್ರಂಥಗಳು ಮದ್ರಾಸು, ಪುಣೆ, ಮುಂಬಯಿ, ಜೋಧ್‌ಪುರ್, ಕೇರಳ ಹಾಗೂ ಕರ್ನಾಟಕದ ವಿವಿಧ ವಸ್ತುಸಂಗ್ರಹಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಮಠಗಳಲ್ಲಿವೆ. ಶೃಂಗೇರಿ ಮಠದಲ್ಲಿರುವ ರಾಮಚಂದ್ರ ಮಹೋದಯ (ಅಪ್ರಕಟಿತ), ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ ಮೂರು ಸಾವಿರ ಮಠದಲ್ಲಿರುವ ನಿರ್ವಾಣಯ್ಯನ ಶಿವಪೂಜಾವಿಧಿ, ಜೋಧ್‌ಪುರದಲ್ಲಿರುವ ಪುರಾತತ್ವ ಇಲಾಖೆಯಲ್ಲಿರುವ ಗೀತಗೌರಿವರ, ಕೆಳದಿ ವಸ್ತು ಸಂಗ್ರಹಾಲಯದಲ್ಲಿರುವ ಲಿಂಗಣ್ಣ, ವೆಂಕಣ್ಣ, ಇವರ ಪ್ರಕಟಿತ, ಅಪ್ರಕಟಿತ ಕೃತಿಗಳು, ಇವುಗಳನ್ನು ಕ್ರೋಢೀಕರಿಸಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಹಾಗೂ

---

17 ಡಾ: ಬಿ. ಎಸ್. ಶಾಸ್ತ್ರಿ, ಕೆಳದಿ ಅರಸರು ಮತ್ತು ಪೋರ್ಚುಗೀಸರು, ಕವಿವಿ, ಧಾರವಾಡ. ಡಾ: ಜಿ. ಎಸ್. ದೀಕ್ಷಿತ್, ಕೆಳದಿ ನಾಯಕರು, ಕವಿವಿ, ಧಾರವಾಡ ೧೯೬೪ ; ಡಾ: ವಸಂತಮಾಧವ, ರಿಲಿಜನ್ಸ್ ಇನ್ ಕೋಸ್ಟೇಲ್ ಕರ್ನಾಟಕ ನವದೆಹಲಿ ; ಡಾ: ಕೆ. ಜಿ. ವೆಂಕಟೇಶ ಜೋಯ್ಸ್, ಕಲೆಕ್ಷನ್ ಅಂಡ್ ಕಂಪೈಲೇಶನ್ ಆಫ್ ದಿ ಹಿಸ್ಟಾರಿಕಲ್ ರೆಕಾರ್ಡ್ಸ್ ಪರ್ಟೈನಿಂಗ್ ಟು ಕೆಳದಿ ರೂಲರ್ಸ್ ಎಂಡ್ ನೇಬರಿಂಗ್ ಸ್ಟೇಟ್ಸ್-ಪ್ರಾಜೆಕ್ಟ್ ಸಬ್ಮಿಟೆಡ್ ಟು ದಿ ಐಸಿಎಚ್‌ಆರ್, ನವದೆಹಲಿ-೧೯೮೩; ಹೊಸನಗರ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಡೆಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಕೆಲವು ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಸಾಗರತಾಲೂಕು ಕಾರ್ಗಲ್‌ನಲ್ಲಿ ಪಿಡಬ್ಲ್ಯುಡಿ ಇಲಾಖೆಯ ಎದುರಲ್ಲಿ ಇಡಲಾಗಿದೆ.

18 ಕವಲೇದುರ್ಗದ ಒಂಭತ್ತು ಕಡತಗಳನ್ನು ಬೆಂಗಳೂರು ವಿ.ವಿ.ಯಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಲಾಗಿದೆ.

19 ಶೃಂಗೇರಿ ಮಠದ ದಾಖಲೆಗಳನ್ನು ಡಾ: ಎ. ಕೆ. ಶಾಸ್ತ್ರಿಯವರು ಪರಿಶೋಧಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಕೆಳದಿ ವಸ್ತುಸಂಗ್ರಹಾಲಯ ಇದರ ಪ್ರಕಟಣೆ ಕೈಗೊಂಡಿದೆ-

ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಬೃಹತ್ ಸಂಪುಟಗಳನ್ನು ತರಬಹುದಾಗಿದೆ. ಜೊತೆಗೆ ಕೆಳದಿ ಇತಿಹಾಸಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಸುಮಾರು ೫೦೦ಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಲೇಖನಗಳು ದೇಶದ ಹಲವು ಪತ್ರಿಕೆಗಳು, ನಿಯತಕಾಲಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾಗಿವೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಸಂಪುಟವೊಂದನ್ನು ಹೊರತರುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಅವುಗಳ ಸೂಚಿ ಪ್ರಕಟವಾಗುವುದು ಅಗತ್ಯವಿದೆ.

ಕೆಳದಿ ಅರಸರ ಕಾಲದ ವರ್ಣಚಿತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪುತ್ತಿಗೆ ಮಠದಲ್ಲಿದ್ದ ಶಿವಪ್ಪನಾಯಕನ ವರ್ಣಚಿತ್ರವೊಂದು ಸುಣ್ಣ ಹಚ್ಚಿದ್ದರಿಂದ ನಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಬನಾರಸ್ ನ ಜಂಗಮವಾಡಿ ಮಠದಲ್ಲಿರುವ ಶಿವಪ್ಪನಾಯಕನ ವರ್ಣಚಿತ್ರ ಅಪರೂಪದ್ದಾಗಿದೆ. ಕೆಳದಿ ಲಿಂಗಣ್ಣಕವಿಯ ಪೀಳಿಗೆಯ ಸಾಗರದ ಕವಿ ಲಿಂಗಣ್ಣಯ್ಯನವರ ಚಿತ್ರಗಳೂ ಸಂಗ್ರಹ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿವೆ.

ದೇಶಿಯ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳ ಅದರಲ್ಲೂ ಕೆಳದಿ ಇತಿಹಾಸದ ಮೂಲ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳು ಹೀಗೆ ವಿಪುಲವಾಗಿ ಉಪಲಬ್ಧವಿದ್ದು ಚದುರಿಹೋಗಿ ಇತಿಹಾಸಕ್ಕೆ ನಷ್ಟವಾಗುತ್ತಿವೆ. ಮೇಲ್ಕಂಡಂತೆ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಾಗಿ ಇವುಗಳ ಸೂಚಿ (ಕ್ಯಾಟಲಾಗ್) ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ ಮುಂದಿನ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಒದಗಿಸುವುದು ಸರ್ವಥಾ ಯೋಗ್ಯವಾದುದು. ಇದೇ ಮಾದರಿಯಲ್ಲಿ ಆಯಾ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳ ಇತಿಹಾಸದ ಮೂಲ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳ (ಜೊತೆಗೆ ರಾಜಮನೆತನಗಳ) ಸೂಚಿ ಸಿದ್ಧಪಸಿದಲ್ಲಿ ಇದೊಂದು ಮಾರ್ಗಸೂಚಿಯೂ ಆಗಬಹುದು.